

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії та екології
Кафедра географії та екології

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ УЧНІВСЬКОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ У СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: здобувачка 4 курсу 05-414 групи

Спеціальності 014 Середня освіта,

Спеціалізації 014.07 Географія

Освітньо-професійної програми

«Середня освіта (Географія)»

Бойко Дар'я Анатоліївна

Керівник к.геогр.н., доцент Давидов О.В.

Рецензент вчитель географії, методист вищої
категорії, Одеський приватний ліцей «КРОК»

Роскос О.М.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. УЧНІВСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ.....	6
1.1. Поняття про учнівське дослідження та його структуру	6
1.2. Місце учнівського дослідження в шкільному курсі географії.....	17
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ УЧНІВСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	23
2.1. Початковий етап.....	23
2.2. Основний етап	25
2.3. Завершальний етап.....	28
РОЗДІЛ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УЧНІВСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ	31
3.1. Учнівське дослідження з географії в 6 класі.....	31
3.2. Учнівське дослідження з географії в 7 класі.....	33
3.3. Учнівське дослідження з географії в 8 класі.....	35
3.4. Учнівське дослідження з географії в 9 класі.....	37
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41

ВСТУП

Актуальність дослідження. Зміни, що відбуваються в сучасному освітньому процесі України, все більше вимагають від сучасних фахівців різного профілю самостійних, швидких і нестандартних рішень, до чого не може підготувати систему навчання. На даний момент освітні програми все більше насичуються новою інформацією, внаслідок чого учні не завжди можуть зосередитися на здобуття нових знань і навичок, насилу відстежують сучасні наукові досягнення і не завжди розуміють їх значущість. Подолати цей недолік покликане спеціалізоване навчання, серед основних цілей якого розвиток учнів здатності бачити проблему, досліджувати її і вирішувати.

На нашу думку, досягнення цієї мети можливе, але за умови організації для освоєння учнями дослідницької діяльності, в результаті цієї діяльності у школярів середньої ланки і формуються дослідницькі вміння. Під дослідною діяльністю розуміється процес вироблення нових знань - це один з видів пізнавальної діяльності учня. Але в сучасних спеціалізованих педагогічних словниках у контексті завдань навчання часто використовуються такі поняття: дослідницьке навчання, дослідницькі методи навчання, дослідницька діяльність, які часто не визначаються, а тому не сприяють удосконаленню освітньої практики. Важливою особливістю дослідницької діяльності учнів середньої школи є творча складова, спрямована на відкриття, збільшення нових знань і способів діяльності. Дослідницька діяльність, будучи засобом активізації процесу формування інтересу до пізнавальної діяльності, якраз дозволяє формувати ці вміння.

Разом з тим, у педагогічній практиці проблема організації дослідницької діяльності у середній школі, яка сприяє формуванню дослідницьких умінь, є недостатньо розробленою. Саме тому кваліфікаційної роботи є актуальною.

Мета роботи: вивчити методику проведення учнівського дослідження в середній школі

Завдання:

1. Визначити місце учнівського дослідження в шкільному курсі географії.
2. Проаналізувати методологію проведення учнівського дослідження
3. Провести порівняльний аналіз учнівських досліджень для учнів 6 – 9 класів.

Об'єкт дослідження: учнівське дослідження, як форма творчої роботи учнів.

Предмет дослідження: проведення учнівського дослідження з географії в середній школі.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися методи:

– теоретичний: аналіз психолого-педагогічної літератури щодо проблеми дослідження, нормативно-правової документації освітнього закладу, що забезпечує педагогічну діяльність; державного освітнього стандарту; моделювання;

– емпіричний: спостереження; діагностика, дослідно-пошукова робота; аналіз товарів діяльності школярів.

Теоретична значущість дослідження: обґрунтовано організаційно-педагогічні умови організації дослідницької діяльності учнів, що сприяє розвитку дослідних умінь під час уроків географії у середній школі. Виділено проблеми, з якими стикаються вчителі предметники у застосування дослідницького навчання.

Практична значущість дослідження: полягає у розробці, апробації та впровадженні завдань із формування дослідницьких умінь у середній школі. Результати дослідження можуть бути використані вчителями географії у освітньому процесі загальноосвітнього закладу.

Загальний об'єм кваліфікаційної роботи 44 сторінки. В структурі роботи виділяється вступ, три розділи та список використаних джерел. У списку джерел налічується 33 джерела.

РОЗДІЛ 1.

УЧНІВСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

1.1. Поняття про учнівське дослідження та його структуру

Підвищення якості освіти та формування у учнів ключових компетенцій – найважливіше завдання модернізації шкільної освіти, що передбачає формування активної самостійної позиції учнів; розвиток загальнонавчальних умінь та навичок, насамперед, дослідницьких, рефлексивних, самооцінних.

Організація науково-дослідницької підготовки в освітніх установах є одним із найважливіших питань, оскільки державні освітні стандарти вимагають від учнів формування умінь отримувати відповіді на поставлені собі питання. Випускники повинні вміти самостійно мислити, бачити та приймати творчі рішення. Сталася проблема. Ця умова особливо важлива в сучасному інформаційному просторі, що динамічно розвивається. Однак учні не завжди можуть орієнтуватися у величезних масивах інформації, тенденціях. Учням необхідно вибрати лише потрібні дані та ефективно використовувати їх у своїй роботі. Вирішенням цієї проблеми може стати активна участь у навчально-дослідницькому процесі [5].

На основі науково-методичної літератури розглянемо різні підходи щодо визначення поняття «дослідницька діяльність учнів».

Вчені розуміють під дослідницькою діяльністю учнів - діяльність, пов'язану з пошуком відповіді на творче дослідницьке питання, що має раніше невідоме рішення та демонструє наявність основних фазових характеристик дослідження у науковій сфері: постановка проблеми, дослідження, присвячене теорії проблеми, вибір методу дослідження, та

практична майстерність, збір власного матеріалу, аналіз та узагальнення, наукові огляди, власні висновки [2].

Для психолога А. С. Обухова дослідницька діяльність учнів - «творчий процес, у якому два суб'єкти (дві особи) працюють разом, щоб знайти рішення невідомого, під час якого між ними передаються культурні цінності, у результаті формується світогляд». Він вказував: «Насамперед, вчитель є саме носієм досвіду організаційної діяльності, а не джерелом знань. Також, оскільки обидві сторони є суб'єктами, тобто активними учасниками, позиція учня не позиція веденого, а позиція самостійного процесу «слідування за лідером». У цьому дослідженні сприйняття інформації не є пасивним, а активною взаємодією, обумовленою конкретними функціональними обов'язками сторін.

Б. А. Вікол визначає дослідницьку діяльність учнів, як діяльність, що здійснюється на основі самоорганізації, а не за суворими правилами (алгоритмами), з метою отримання нових знань, причому остання є розумно спланованою: зміна думок про свою діяльність, здійснення самоконтролю, регулювання, реструктуризація поведінки та об'єкти, що містяться в діяльності.

В. А. Далінгер під дослідницькою діяльністю учнів розуміє навчальну діяльність з «придбання практичних і теоретичних знань, насамперед шляхом самостійного застосування методів наукового пізнання». Він вважає, що «дослідницька діяльність - це процес вирішення проблем, заснований на самостійному вивченні теоретичних знань, передбачення та прогнозування є як результатом прийняття рішень, так і методом та процесом діяльності. Мета науково-дослідної діяльності - «як форма діяльності особистості, умови та засоби її психологічного розвитку».

А. В. Леонтович розуміє дослідницьку діяльність учнів так – «навчальна діяльність, яка формує наукове мислення». «Для дослідницької діяльності учнів функціональні зв'язки учасників

освітнього процесу конкретні та визначаються як «колеги-колеги» та «духовні наставники-молодші товариші».

Є. Ю. Фролова у своїй науковій праці «Дослідницька діяльність учнів на уроці математики» дає таке визначення дослідницької діяльності: «... дослідницька діяльність учнів є рядом дій дослідницького характеру, що ведуть до відкриття фактів, теоретичних знань та методів дослідження, які не відомі учням».

Н. Г. Алексєєв пише, що в суспільній свідомості дослідницькою діяльністю учнів зазвичай є те, що учні встановлюють, відкривають і розуміють реальність за допомогою власного спостереження, порівняння, аналізу та експериментального дослідження, і в процесі учні набувають нових знань. Це нове знання є джерелом енергії для дослідницької діяльності. «Джерелом дослідження як виду діяльності є пошук пізнання, закладеного в природі людини» [6].

Порівнюючи ці визначення, звернемо увагу на те, що і автори, і викладачі розглядають науково-дослідну діяльність студентів як форму педагогічної діяльності, яка не має навчального характеру, тобто як форму педагогічної та пізнавальної діяльності.

Таким чином, ґрунтуючись на судженні А. В. Леонтовича, дослідницькою діяльністю учнів називатимемо навчально-пізнавальну діяльність учнів, основним засобом якої є навчальна дослідницька діяльність. Дослідницька діяльність передбачає виконання учнями навчальних дослідницьких завдань у вигляді раніше невідомих рішень, вкладених у створення уявлень про об'єктах чи явищах світу, під керівництвом викладача - керівника науково-дослідної роботи.

Структуру дослідницької діяльності учнів можна подати у вигляді трьох ступенів: навчально-дослідницька діяльність в основній школі, навчально-дослідницька діяльність у середній школі та науково-дослідна діяльність.

Відповідно до цієї структурою дослідницьку діяльність учнів можна організувати трьох рівнях.

Перший рівень дозволяє залучити достатню кількість учнів, але тематика при цьому досить проста (що відповідає інтересам автора роботи), а робота є просто пошуком інформації по першоджерел.

Другий рівень обов'язково вимагає окрім уміння працювати з першоджерелами також проведення експериментів, накопичення даних для побудови таблиць, графіків, діаграм.

Третій рівень вимагає як практичної значимості обраної теми, а й новизни у її створенні, тобто. своїх логічних висновків, власних пропозицій щодо проведення експерименту, трактування його результатів тощо.

Докладніше зупинимося на другому рівні та розглянемо навчально-дослідницьку діяльність у середній школі, як одну з видів дослідницької діяльності учнів.

Хоча поняття «навчальна та науково-дослідна діяльність» широко поширене у сучасній вітчизняній педагогіці, воно не має чіткого пояснення. Визначимо поняття «навчально-дослідницька діяльність» у різних формулюваннях, що найбільш повно відображають сутність поняття.

Т. І. Чернецька розглядає навчально-дослідницьку діяльність, як низку цілеспрямованих, упорядкованих дій, спрямованих на те, щоб учні активно включалися до навчального пізнавального процесу, в якому вони досліджують об'єктивне нове для себе питання.

Є. А. Маркова визначає навчально-дослідницьку діяльність як діяльність, спрямовану на отримання, обробку, зберігання, використання та передачу необхідної інформації для набуття нового самопізнання та розвитку особистісних особливостей учня, що сприяють продовженню його освіти.

О. А. Валеева характеризує навчально-дослідницьку діяльність, як вид конкретної профільної діяльності, вона підвищує ефективність професійного самовизначення з погляду відповідності індивідуальним особливостям, сприяє розвитку навчальних потреб учнів .

К. А. Халатян розуміє під навчально-дослідницькою діяльністю форму прояву навчально-пізнавальної творчої діяльності учнів, що полягає в суб'єктному отриманні від них нових знань з метою вирішення навчально-дослідних завдань та сприяє розвитку особистості суб'єкта навчання.

Н. А. Семенова, розглядаючи навчально-дослідницьку діяльність школярів, визначає цю форму навчально-пізнавальної діяльності так - «спеціально організована пізнавальна та творча діяльність учня, що характеризується метою, активністю, предметністю, мотивацією та свідомістю, що має структуру, що відповідає науковій діяльності. У процесі здійснення цієї діяльності учні, використовуючи доступні методи дослідження, активний пошук та відкриття суб'єктивних знань здійснюють з різним ступенем самостійності» [12].

Порівнюючи дані визначення, виділимо характерні риси навчально-дослідницької діяльності:

- творчий процес,
- вчитель є саме носієм досвіду організаційної діяльності, а не джерелом знань,
- відбувається активна взаємодія, а чи не пасивне сприйняття інформації.
- виконується на основі самоорганізації, а не за суворими розпорядженнями (алгоритмами),
- наявність основних етапів, характерних для дослідження в науковій сфері,
- функціональний зв'язок учасників освітнього процесу,

- використання доступних для дітей методів дослідження.

Визначимо поняття навчально-дослідницької діяльності учнів. У понятті навчально-дослідницької діяльності учнів розуміється, що вони в основному спираються на пізнавальні методи самостійної прикладної науки та набувають практичних та теоретичних знань, які є умовами та засобами навчальної діяльності, розробки творчих навичок дослідницької діяльності учнів.

Навчально-дослідницька діяльність передбачає наявність основних етапів, притаманних дослідження у науковій сфері.

Юр'єва С. С. при описі структури навчально-дослідницької діяльності учнів виділяє такі основні етапи:

- орієнтування,
- проблематизація,
- планування,
- визначення коштів,
- збір матеріалів або проведення експерименту,
- аналіз та рефлексія.

С. В. Палецький у структурі навчально-дослідницької діяльності виділяє такі специфічні риси.

Мотив. До основ мотивації учнів до навчальної дослідницької діяльності належать соціальні та пізнавальні мотиви. Соціальні мотиви – стати відповідальними учнями, виконувати свої обов'язки, бути впевненими у собі, перемагати у конкурсах, вносити різноманітність у свою діяльність, співпрацювати. Бажання взаємодіяти з конкретними учнями та групами учнів у дослідницькому процесі, робота з вчителями та батьками. Пізнавальна мотивація викликає інтерес до предмета, пізнавальний інтерес, внутрішні протиріччя, затребуваність, прагнення учня до досліджень, невизначеність зокрема знання, придбання

дослідницьких умінь, конкретні практичні результати (продукти) для самоосвіти, задоволення робочого процесу.

Ціль. Цілі навчально-дослідницької діяльності учня можуть бути пов'язані із встановленням емпіричних характеристик предмета вивчення. Вивчення історії їх виникнення та розвитку. Велика інформація про конкретні дані про об'єкт, що досліджується. Визначення особливостей (реальні та фіктивні), які необхідно дослідити. Мета навчально-дослідницької діяльності поділяється на безліч особистих цілей, що визначають мету дослідження.

План дії. Для успішної навчально-дослідницької діяльності учням необхідно мати орієнтовний план дій щодо вирішення запропонованої задачі. Коли знання про тему дослідження неповні чи ненадійні, плани досліджень складаються за умов невизначеності. У цьому етапі дослідникам доводиться заповнювати прогалини у знаннях здогадами, гіпотезами, тобто оперувати висунутими знаннями (встановлювати зв'язку й відносини з-поміж них). План - це не суворий алгоритм, а лише спосіб організації. Учень самостійно або під керівництвом викладача складає план своєї навчальної та наукової діяльності. Добре продуманий структурований план дозволяє учневі усвідомлено виконувати конкретні дії, що відповідають основним етапам наукового дослідження. Він дозволяє учневі побачити роботу загалом і здійснювати зайвих дій.

Перевірка результатів та корекція дій. Навчально-дослідницька робота закінчується висновком, у якому результати діяльності зіставляються з її цілями та завданнями. Результати можуть також включати продукти діяльності, яку одержують учні. Результати основної навчально-дослідницької роботи зазвичай оформлюються як рефератів, плакатів, презентацій, захищаються різних конкурсах [12].

Таким чином, як і будь-яка інша діяльність, навчально-дослідницька діяльність має основні компоненти, характеристики, певну структуру:

мотивацію, мету, планування, обґрунтування результатів, коригування дій із конкретним змістом, що відрізняють цю форму діяльності.

У процесі дослідницької діяльності учні освоюють прийоми та методи, якими вона здійснюється. У багатьох дослідженнях володіння цими способами та прийомами називається дослідницькими вміннями.

Для успішної організації дослідницької діяльності учнів зазначають такі принципи.

Принцип самодіяльності. Учень не може опанувати курс свого дослідження, якщо він не здатний прожити це дослідження на власному досвіді. Можливість отримання права вибору предметної діяльності особистості викликає у учня потребу у самостійному аналізі результатів та наслідків своєї діяльності. Кожен досягнутий результат призводить до роздумів, а результатом є поява нових планів та ідей, які втілюються у нових дослідженнях. Тому навчальна діяльність має безперервний та активний характер. Самостійна діяльність учня виводить його стосунки з однолітками та вчителями на новий рівень, він стає партнером та помічником дорослого.

Принцип доступності дослідження. Проектно-педагогічна та науково-дослідна діяльність передбачає розробку матеріалів, що виходять за межі підручника, а це часто на високому рівні складності. Викладач повинен пам'ятати, що поняття «висока складність» має сенс, коли воно стосується безпосередньо конкретного учня, а не конкретного навчального матеріалу: те, що складно і незрозуміло одному учневі, легко і доступно іншому. Тому викладач, визначаючи тему дослідження, досліджувану та аналізовану проблему учня, повинен надати можливість самостійно визначити і самостійно вибрати ступінь її складності, щоб у подальшому учень не припиняв роботу над темою.

Принцип природності. Теми досліджень, які проводяться учнями, не повинні перебільшуватись дорослими. Тема має бути реалістичною, здійсненою, цікавою та реалістичною. Природність теми у тому, що учні

можуть досліджувати її самостійно, без сторонньої допомоги, але за щоденному і постійному контролі дорослих. Проблема стає важливою без підказки чи керівництва з боку вчителя.

Принцип наочності чи експериментальності. У дослідницької діяльності властивості речовин і явищ пізнаються як візуально, а й з допомогою інших аналізаторів. Тому принцип наочності це досить широке поняття, що виходить за межі споглядальних аспектів сприйняття предметів і явищ, що дозволяє учню експериментувати з тими предметами, матеріалами та речами, які він вивчає як дослідник.

Принцип свідомості. Щоб знання, отримані у дослідженнях, стали реальними особистісними цінностями учнів, вони повинні усвідомлювати і мислити, а вся діяльність у дослідженнях має шукати єдине ціннісне поле у межах проблеми. Мета дослідження, завдання, питання, гіпотеза дослідження - не підготовчий твір, написаний дорослим, а продукт розуму учня. Вирішення проблеми самостійне. Тільки тоді учні зможуть розкрити причинно-наслідкові зв'язки між різними складовими дослідження, своїми словами висловити та пояснити основні теоретичні положення, застосувати теорії дослідження для пояснення окремих явищ, несподіваних результатів, отриманих у процесі дослідження. Процес осмислення проблеми та її відображення потребує складної розумової діяльності, розумових операцій: синтезу, порівняння, узагальнення. Розуміння процесу навчання дозволяє учневі усвідомити чинні їм дії та розвиває здатність виконувати логічні розумові операції, розвивати вміння переносити отримані чи наявні знання у нові ситуації.

Принцип культуровідповідності. Виховання у тих, хто навчається прихильності до культури наукової традиції, наукового пошуку та новизни, оригінальності підходів до наукових проблем. Принцип культурної інтеграції можна як принцип творчої дослідницької діяльності, коли учень привносить у навчання щось своє, унікальне і

пронизує його світосприйняття і світогляд, що робить дослідження неповторним і оригінальним [14].

На уроках при організації дослідницької діяльності застосовуються різні методи та прийоми навчання: проблемний метод, метод проєктів, власне дослідницький метод, евристичний метод, експеримент. Перелічимо основні методи та прийоми організації дослідницької діяльності учнів.

1. Дослідницькі методи (вчитель пропонує складне завдання, учні шукають рішення без допомоги вчителя). Цей метод передбачає, що учні працюють якомога самостійніше у придбанні та засвоєнні знань та навичок. При цьому в основі методу лежить чітка мета – забезпечити засвоєння досвіду творчої діяльності.

2. Теоретичні експрес-дослідження Теоретичне експрес-дослідження спрямоване на дослідження та узагальнення фактів та матеріалів, що містяться у різних джерелах. Такі теми досліджень повинні мати можливість фактично вивчати різні об'єкти у реальному середовищі та давати багато матеріалу. Таким чином, можна висувати різні гіпотези та бачити безліч тем для власних досліджень.

3. Проведення навчального експерименту (лабораторні та практичні роботи). Виконуючи ці роботи, учні набувають уміння спостерігати за результатами, коригувати та правильно їх оформлювати, аналізувати отримані дані, робити висновки. Навчальний експеримент – одна із найбільш продуктивних методів організації дослідницької діяльності учнів.

4. Дослідження-змагання. Наприклад, змагання на найкращу шпаргалку. Учням 10-11 класу надається така можливість. Вчитель наперед готує навчальний текст. Цим текстом може бути розділ підручника. При написанні шпаргалки увага учня стає вибірковою, і він намагається виділити основний, основний текст, що служить всій темі. Окремі схеми шпаргалки пов'язані між собою логічними зв'язками. Цей

метод допомагає учням раціонально та грамотно використовувати наукову літературу.

5. Нетрадиційні уроки (наприклад, урок-презентація, урок – дискусія та ін.). Учні готують власні обговорення. За темами обговорення вони вивчають як навчальну літературу, а й іншу літературу, щоб показати їх важливість у питаннях при міркуваннях. Під час підготовки інформації учні часто готують «важкі» питання участі у дискусіях.

6. Дослідницькі проекти.

Дослідницький проект вважатимуться найвищим рівнем дослідницької діяльності учня. Після освоєння методів теоретичного експрес-дослідження та оволодіння навичками практичної експериментальної роботи учні чудово справляються з експериментальною частиною проекту, виконаною за спеціально підібраною методикою. Проте одного заняття замало завершення дослідницького проекту [14].

7. Домашні завдання також можуть мати дослідницький характер. Таким чином, аналізуючи наведені вище принципи, засоби, форми, прийоми та методи організації дослідницької діяльності учнів можна зробити висновок, що правильний вибір та використання даних аспектів може значно допомогти учням у розвитку вміння планувати, усвідомлювати мету своєї діяльності. Також застосування цих аспектів в організації дослідницької діяльності допомагає учням виробити прийоми аналізу та синтезу, вміння змінювати спосіб дії відповідно до завдання, бачити нові проблеми в традиційній ситуації, вибирати ефективний спосіб їх вирішення.

В цілому це дозволяє більш ефективно організувати дослідницьку діяльність учнів, а головний результат такої ефективності - самостійність на всіх етапах дослідницької діяльності. Слід зазначити також, що засоби організації дослідницької діяльності відіграють велику роль у досягненні

цієї ефективності. Одним із таких засобів є навчально-дослідницьке завдання.

1.2. Місце учнівського дослідження в шкільному курсі географії

Метою сучасної освіти є розвиток особистісних якостей учня, його здібностей, формування у школяра активної, творчої життєвої позиції. Більшість із цих якостей розвиваються у навчальній діяльності, якщо вона організована на основі побудови навчального процесу на базі дослідницької, пошукової діяльності.

При цьому важливо враховувати, що готові знання, що відтворюються вчителем, що транслюються, не ведуть до розвитку мислення. Як зазначав С.Л. Рубінштейн: «Будь-яка спроба вихователя-вчителя «внести» в дитину пізнання та моральні норми минаючи власну діяльність дитини з оволодіння ними, підриває самі основи здорового розумового та морального розвитку дитини, виховання її особистісних властивостей та якостей» [15]. Слід зазначити, що дослідна поведінка є універсальною основою на формування пізнавальної активності через освоєння як специфічних, і загальнонавчальних методів пізнання.

Проблема пізнавальної, самостійної, дослідницької поведінки учнів висвітлена в роботах педагогів та психологів.

Шкільна географія відрізняється від інших шкільних предметів тим, що інтегрує в собі знання великої кількості різних наук, як справедливо зазначав Котляков В. М. - «від геології до ідеології всього один крок» [15]. Географія один із шкільних предметів, що синтезує багато компонентів - як суспільно-наукові, так і природничі знання.

У дослідженнях з методики навчання географії розглядаються окремі питання організації дослідницької діяльності учнів з метою формування системи географічних знань, загальнонавчальних та дослідних умінь та навичок учнів.

Розглядаючи процес формування дослідницької поведінки, в основі якої лежить особливий тип взаємодії вчителя та учнів, відзначимо, що основною відмінністю навчальної дослідницької діяльності від наукової є те, що в результаті її учні не виробляють нові знання, а набувають навичок універсального способу освоєння дійсності. У цьому розвиваються здібності до дослідницького типу мислення, активізується особистісна позиція.

Дослідницьку поведінку не можна передати розповідями про неї, її не можна передати і зразками дослідницької діяльності, які здійснюються на очах у учнів. Справжня проблема полягає не у неможливості сформувавши дослідницьку поведінку, а в тому, щоб з'ясувати сукупність методів, що призведе учнів до самоосвіти і підтримці дослідницької поведінки. До теперішнього часу не створено єдиної класифікації методів, що забезпечують формування досвіду дослідницької поведінки (інтересу). Очевидним є те, що поки учень не залучений до процесу індивідуальних досягнень, він цією поведінкою чи звичкою постійно вдосконалюватись – не опанує. Савенков А.І. виділяє такі групи методів, вкладених у формування дослідницької поведінки учнів:

- метод застосування - спроба «проникнути» в об'єкт вивчення, пізнати його зсередини. Застосовуємо вивчення об'єктів навколишнього світу;
- метод евристичних питань (хто, що, навіщо, де, чим, як, коли) – використовується для пошуку відомостей про якусь подію чи об'єкт.
- метод евристичного спостереження – конструювання знання за допомогою спостереження;
- метод евристичного дослідження – самостійне дослідження заданого об'єкта за планом: цілі дослідження – факти про об'єкт – дослідити – нові факти – виниклі питання та проблеми – гіпотези – рефлексивні судження – результати;

- метод конструювання поняття - зіставлення та обговорення уявлень про поняття, побудова його культурної форми. Результатом такої роботи є колективний творчий продукт;

- метод «Якби...» - опис того, що станеться, якщо у світі щось зміниться (наприклад, зникнуть усі рослини, впаде метеорит, усі люди переселяться на Місяць тощо).

Провідними методами навчання, що забезпечують формування дослідницької поведінки, можуть бути методи пов'язані зі специфікою географічної науки та джерелами, що використовуються. Форми роботи на уроці географії з урахуванням застосування цих методів можуть бути різні [16]:

- пряме та опосередковане спостереження: з метою опису біотичних та абіотичних компонентів природних систем та вплив на них діяльність людини;

- експериментування: формулювання проблеми, гіпотези та дослідницької задачі, складання плану, проведення варіантів досвіду, оформлення результатів;

- моніторинг за станом довкілля: взяття проб, облік біологічної різноманітності, формулювання висновків;

- володіння прийомами оформлення даних спостережень та дослідів у вигляді таблиць, діаграм, графіків;

- моделювання проектів вирішення екологічних проблем;

- анкетування, опитування, розмови.

Перелічені методи є універсальними, лише доповнюють одне одного та його ефективність підбирається експериментальним шляхом для конкретного класу.

Організація досліджень на уроці географії може бути представлена трьома основними групами:

1. фантастичні: орієнтовані розробку неіснуючих, фантастичних об'єктів і явищ;
2. емпіричні: тісно пов'язані з практикою та передбачають проведення власних спостережень та експериментів;
3. теоретичні: орієнтовані працювати з вивчення та узагальнення фактів, матеріалів, які є у різних джерелах інформації.

Зупинимось докладніше системі роботи з розвитку дослідницької поведінки учнів під час уроків географії.

Компонентами системи з погляду можуть бути: організація дослідницької діяльності на уроці; проведення спостережень чи експерименту вдома; читання наукової та науково-популярної літератури, пошук інформації в Інтернет; презентації на тему; візитки географічних об'єктів тощо;

При організації навчального дослідження зазвичай включають такі основні елементи: виділення та постановку проблеми; пошук та пропозиція можливих варіантів рішення; збирання матеріалу; аналіз та узагальнення отриманих даних; підготовку та захист підсумкового продукту.

Дослідницька діяльність дозволяє найповніше виявляти та розвивати як інтелектуальні, і потенційні творчі здібності дітей. Робота з формування дослідницьких умінь може здійснюватися як на уроках географії так і в позаурочній діяльності. За основу можна взяти пошуково-дослідницьку краєзнавчу діяльність.

Дослідницькі, творчі методи (проблемного викладу, частково пошуковий, дослідний), що використовуються на уроці та позаурочній діяльності, поетапно формують творче мислення та досвід творчої діяльності учнів та реалізуються через систему дослідницьких завдань:

1. Міні-дослідження

Може включати окремі компоненти дослідження та займати частину уроку, наприклад при роботі з рубрикою «Мої географічні дослідження»

або через постановку проблемних питань, або пропонуватися як домашнє завдання. Міні-дослідження можуть проводитись практично на кожному уроці, в яких бере участь більшість учнів. Це створює сприятливі умови для організації проектної та дослідницької діяльності, для залучення учнів до пошуково-дослідницької діяльності.

2. Урок-дослідження

Це дослідні завдання, у виконанні яких зайняті усі учні класу. Урок-дослідження - це урок, який максимально підвищує рівень пізнавальної активності школярів, спонукає їх до старанного вчення. Усі учні класу на уроці працюють інтенсивно, з інтересом та бажанням. На уроці перед учнями ставиться дослідницьке завдання, вирішення якого здебільшого у науці відомо (але не учням). Мета уроку-дослідження - надбання учнями досвіду дослідження як універсального способу отримання нових міцних знань, які вони отримують самостійно і тому є особистісно значущими, отже, міцними; розвиток здатності до дослідницького типу мислення, активізації особистісної позиції учня в освітньому процесі. Виділяють такі етапи у структурі уроку-дослідження:

- актуалізація опорних знань;
- формулювання учнями мети дослідження;
- самостійна пошукова діяльність;
- диференційована групова робота;
- інтерпретація одержаних даних;
- обговорення результатів;
- висновок за наслідками дослідницької роботи;
- підбиття підсумків уроку; домашнє завдання.

Головним результатом уроку-дослідження є інтелектуальний, творчий продукт — нові знання. Для уроку-дослідження необхідна теоретична підготовка, яку учні одержують на традиційних навчальних заняттях. Дослідження у рамках уроку може здійснюватися у малих

групах. Застосування групових форм роботи відкриває широкі можливості для формування передбачених стандартами другого покоління комунікативних дій, розвитку мислення та особистості дитини, здійснення диференціації та індивідуалізації навчання.

3. Дослідницький проект

На уроках вчитель мотивує школярів до навчально-дослідницької діяльності, формує у них елементарні дослідні вміння. Урок-дослідження обмежений тимчасовими рамками, дослідницька діяльність учнів поняття набагато ширше, майже не обмежене тимчасовими рамками, тому дослідницька робота здійснюється в позаурочний час [21].

Отже, можна дійти висновку, що організація дослідницької діяльності учнів на уроках географії має нести системний характер, має бути створена дослідницьке і творче середовище, опора на краєзнавчу складову дозволяє залучити школярів до пошуково-дослідницької діяльності.

Правильно організована дослідницька діяльність на уроках географії дозволяє реалізувати нові підходи в освіті, є ефективним засобом досягнення предметних, метапредметних та особистісних результатів та зрештою визначає успішність учня.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ УЧНІВСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Початковий етап

У ході аналізу літератури нами визначено зміст дослідницької діяльності для різних підгруп учнів на уроках географії .

Географія як предмет, що вивчається в середній школі, має значний потенціал при підготовці школярів до пізнавальної, творчої діяльності, самостійного прийняття рішень та розвитку навичок ведення дослідницької діяльності.

Розглянемо сучасне уявлення про організацію дослідницької діяльності під час уроків географії.

Проведений нами аналіз педагогічної, психологічної та методичної літератури та освітньої практики показав, що при організації дослідницької діяльності необхідне використання активних методів навчання, що дозволяють здійснювати пошук та дослідження.

Ми хочемо відзначити, що дослідна поведінка є універсальною та основою формою розвитку пізнавальної активності через освоєння різних методів пізнання.

Методами навчання, які сприяють розвитку дослідницьких умінь у учнів основної школи, є метод дослідження та метод проектів. На думку педагогів, які займалися розробкою зазначених методів , існує необхідність розробки нестандартних форм організації дослідницької діяльності учнів, які враховують психолого-педагогічні особливості підлітків та підвищують мотивацію до цього виду діяльності. Встановлено, що з учнів 5-9 класів активно розвивається абстрактне мислення, отже, методи емпіричного, теоретичного дослідження їм є найдоступнішими [23].

У результаті дослідницької роботи нами розроблено систему розвитку дослідницьких умінь в учнів 5-9-х класів під час уроків географії. Суть методичної системи полягає у пошуку методичних засобів, які сприяють розвитку дослідницьких умінь у учнів.

Ця система включає такі компоненти: мета, методологічну основу, педагогічні умови, діагностичний інструментарій, критерії дослідницьких умінь учнів, процес організації дослідницької діяльності, етапи реалізації моделі, рівні розвитку дослідницьких умінь учнів, прогнозований результат, які у взаємодії та взаємозв'язку забезпечують освітню діяльність щодо розвитку дослідницьких умінь учнів.

Особливе значення, на наш погляд, має робота з педагогічним колективом, оскільки розвиток дослідницьких умінь у учнів основної школи здійснюється не тільки на уроках географії.

На першому (організаційному) етапі виявляється коло вчителів, які активно залучають учнів до дослідницької діяльності, результатом якої має стати створення лабораторного майданчика на базі освітньої установи.

З другим етапом - ми пропонуємо організувати навчання усередині групи педагогів, узагальнювати педагогічний досвід членів групи з питань організації дослідницької діяльності учнів, розробити критерії оцінки дослідницьких умінь учнів.

У рамках третього етапу - здійснюється взаємодія вчителя та учнів з предмета, працюючи над удосконаленням навичок виявлення проблемного питання, особливостей, аналізу, закономірностей досліджуваної теми, та робити висновки виходячи з поставленої мети та отриманого результату.

2.2. Основний етап

Дослідження проводилось Херсонський навчально-виховний комплекс "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів" № 15 Херсонської міської ради.

У дослідженні брали участь 52 учні освітнього закладу.

Робота з розвитку дослідницьких умінь здійснювалася у три етапи:

1. Констатуючий: сенс етапу полягав у проведенні контрольнo-вимірювальних процедур з метою визначення вихідного рівня дослідницьких умінь та ступеня вмотивованості учнів. Констатуючий етап дозволив дійти невтішного висновку про переважання в більшості учнів низького рівня дослідницьких умінь.

2. Формуючий: включав впровадження у навчальний процес моделі розвитку дослідницьких умінь у учнів та коригування педагогічних умов її реалізації.

3. Підсумковий етап: повторне проведення контрольнo-вимірювальних процедур, кількісна та якісна оцінка отриманих результатів.

На констатуючому етапі фіксувався наявний у учнів рівень сформованості дослідницьких умінь з допомогою розроблених нами завдань. В результаті було отримано підтвердження припущення про те, що учні здатні виконувати невеликі дослідження за зразком, наголошується на володінні елементарними знаннями організації власного дослідження, розвинені окремі дослідницькі вміння.

Формуючий етап дослідно-пошукової роботи припускав реалізацію системи розроблених нами завдань, вкладених у розвиток дослідницьких умінь. Наприкінці етапу проводилася оцінка рівнів сформованості дослідницьких умінь учнів.

У ході формуючого етапу дослідно-пошукової роботи нами було виявлено загальну динаміку процесу розвитку дослідницьких умінь учнів під час уроків географії.

Збільшення показників, з погляду, пов'язані з впровадженням у навчальний процес розроблених завдань, вкладених у розвиток дослідницьких умінь учнів.

На етапі нами було здійснено порівняльний аналіз отриманих результатів. Крім розроблених завдань формуюче-діагностичного характеру нами використовувалися методи: педагогічне спостереження, аналіз продуктів дослідницької діяльності учнів на матеріалі навчального предмета – географії.

Аналіз результатів показує, що відзначається позитивна динаміка розвитку дослідницьких умінь учнів. Дані представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Динаміка формування дослідницьких умінь учнів під час
уроків географії**

Етапи роботи	Базовий рівень		Просунутий рівень		Високий рівень	
	Кількість		Кількість		Кількість	
Констатуючий						
Формуючий						
Підсумковий						

Опишемо зміст діяльності учнів середньої школи кожному з рівнів.

Базовий рівень дослідницьких умінь учнів - виконання окремих операцій, засвоєння окремих, найпростіших способів дій та їх усвідомлення, співвідношення цих дій з еталонними, позитивне ставлення до виконуваної навчальної задачі. Базовий рівень передбачає, що учень може виконувати дії алгоритму, не планує і контролює їх.

На просунутому рівні учні в середній школі здатні до самостійного вирішення навчальної задачі, до свідомого аналізу своєї діяльності, планування та контролю, до співпраці з педагогом. Учень може самостійно виконувати найпростіші операції, здатний переносити способи на вирішення інших завдань.

На високому рівні учень володіє системою методів дій, які забезпечують його здатність до самостійної організації та здійснення дослідницької діяльності, до самостійного цілепокладання, пошуку засобів та способів їх досягнення, до контролю процесу вирішення навчальної задачі та здійснення корекції дій. Учень здатний до самостійного перенесення способів дій на розв'язання різноманітних ситуацій, до вибору оптимального варіанта вирішення задачі чи проблеми. Цей рівень формування дослідницьких умінь учнів – стадія самоврядування.

Характеристика базового, просунутого та високого рівнів дослідницьких дій представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні розвитку дослідницьких дій

Рівень розвитку дослідницьких дій	Характеристика рівня
Базовий	Діяльність учнів пов'язана із зовнішнім мотивом проведення навчального дослідження. Учні здатні виконувати невеликі дослідження за зразком, наголошується на володінні елементарними знаннями організації власного дослідження, окремими дослідницькими вміннями.
Просунутий	У учнів є деякі знання про дослідницьку діяльність, можуть за допомогою вчителя визначити тему, мету та завдання дослідження, працювати з різними інформаційними джерелами; здатні до оригінального вирішення дослідницької задачі та пред'явлення отриманого результату.
Високий	У учнів відзначається постійний інтерес до проведення навчальних досліджень, творчий підхід при виборі теми навчального дослідження, вміння формулювати мету та завдання, здатність самостійно вибирати способи вирішення поставлених завдань на етапах дослідження; уміння творчо, нестандартно представляти результати дослідження.

Таким чином, ми можемо розуміти, оцінювати та прогнозувати рівень сформованості дослідницьких умінь у конкретного учня чи класу,

для ефективної взаємодії між учнями та викладачем у вирішенні дослідницьких завдань.

2.3. Завершальний етап

Щоб оцінювати рівень сформованості, ми розробили критерії оцінки дослідницьких умінь для учнів середньої школи, критерії представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Критерії оцінки дослідницьких умінь учнів середньої школи у дослідницькій діяльності

ал	Зміст діяльності	Виконання завдань	Рівень умінь
	Слухає, пише під диктовку; списує з дошки; здатний виділити дослідницьке завдання		Базовий
	Механічно запам'ятовує частину теоретичних одиниць засвоєння та повністю їх відтворює;		Базовий
	Демонструє усвідомлене засвоєння теоретичних одиниць та способів діяльності, здатність до самостійного виконання операцій аналізу		Просунутий
	Володіє поняттями та термінологією, демонструє здатність до синтезу та узагальнення		Просунутий
	Розуміє і вільно володіє теоретичними одиницями; демонструє володіння здебільшого метапредметних та дослідницьких способів діяльності; самостійно виправляє допущені помилки		Високим
	Демонструє володіння способами метапредметної та дослідницької діяльності на рівні перенесення, нестандартне застосування засвоєних теоретичних одиниць		Високим

Спираючись на критерії в ході дослідно-пошукової роботи на констатуючому, формуючому та підсумковому етапах було виявлено рівень сформованості дослідницьких умінь, представлених у таблицях 2.4, 2.5 та 2.6.

Таблиця 2.4

Рівень сформованості дослідницьких умінь (констатуючий етап)

Клас	Рівень сформованості дослідницьких умінь (констатуючий етап)					
	Базовий		Просунутий		Високий	
	Кількість		Кількість		Кількість	

Таблиця 2.5

Рівень сформованості дослідницьких умінь (Формуючий етап)

Клас	Рівень сформованості дослідницьких умінь (формуєчий етап)					
	Базовий		Просунутий		Високий	
	Кількість		Кількість		Кількість	

Таблиця 2.6

Рівень сформованості дослідницьких умінь (Підсумковий етап)

Клас	Рівень сформованості дослідницьких умінь (підсумковий етап)					
	Базовий		Просунутий		Високий	
	Кількість		Кількість		Кількість	

Виходячи з отриманих даних, представлених у таблицях 2.4, 2.5 та 2.6 ми виявили позитивну динаміку, а саме:

На початковому (констатуючому етапі) дослідно-пошукової роботи за рівнем сформованості дослідницьких умінь, учні мали: базовий рівень

– 44, 2%, просунутий рівень – 34, 6%, високий рівень – 21, 2%. Що, на нашу думку, говорить про низький рівень сформованості дослідницьких умінь.

На формуючому етапі роботи з формування дослідницьких умінь, учні мали такі показники: на базовому рівні – 36, 5 %, просунутий рівень – 40, 3 %, високий рівень – 23, 2 %. Що на нашу думку говорить про слабку позитивну динаміку та про правильність дій педагога у формування дослідницьких умінь.

У фіналі дослідно-пошукової роботи учні мали такі результати: на базовому рівні залишилося 12 (23, 1%) учнів, просунутий рівень досягли 24 учні (46, 3%), і 18 учнів (34, 6%) змогли досягти високого рівня у дослідницькій діяльності.

Зазначаємо, що підсумковий етап проводився в умовах дистанційного навчання, незважаючи на всі організаційні труднощі, більшість учнів впоралися із завданнями.

Таким чином, нами зафіксовано позитивну динаміку розвитку дослідницьких умінь у учнів 5-х класів. У результаті: кількість учнів, що залишилися на базовому рівні, зменшилася на 21, 1 %; кількість учнів, які досягли та закріпилися на просунутому рівні збільшилася на 11, 7 %; а кількість учнів, які освоїли і закріпилися на високому рівні, збільшилася на 13, 5 %.

У результаті проведеної дослідно-пошукової роботи можна дійти невтішного висновку у тому, що досягнення позитивної динаміки у процесі формування дослідницьких умінь в учнів середньої школи можливе з урахуванням реалізації відповідної програми, системи організаційно-педагогічних умов і спеціально спроектованої системи завдань.

Слід зазначити, що розробка системи організації дослідницької діяльності під час уроків географії перестав бути універсальною і потребує подальшого доопрацювання.

РОЗДІЛ 3.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УЧНІВСЬКИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

3.1. Учніське дослідження з географії в 6 класі

Для формування дослідницьких умінь у учнів основної школи на уроках географії педагогу необхідно відповісти на питання [32]:

1. Як можна розвивати дослідницькі вміння?
2. Чи можна дослідницьким вмінням навчити? Відповідь на ці питання передбачає визначення умов та розробку моделі формування дослідницьких умінь учнів у рамках конкретної дисципліни.
3. На яку літературу повинен орієнтуватися педагог щодо можливостей розвитку в учнів дослідницьких умінь?
4. Яка система критеріїв оцінки розвитку дослідницьких умінь?

Нижче подаємо основні форми організації дослідницької діяльності, які у своїй використовуються для підвищення дослідницького потенціалу учнів у середній школі.

Досвід практичної діяльності з розвитку дослідницьких умінь дозволив виділити пріоритетні форми – групову та індивідуальну роботу, оскільки саме вони найбільш повноцінно допомагають розкрити дослідницький потенціал кожного учня.

Використовуючи групову форму у дослідницькому навчанні географії, викладач керує навчальним процесом через усні чи письмові інструкції, які він готує та роздає заздалегідь перед уроком.

Учні ж у свою чергу керуються цими інструкціями мінімізуючи прямий контакт із учителем.

При формуванні груп викладачем повинні враховуватися психологічні особливості класу та їх психологічна сумісність. Чисельність групи різна, але, на нашу думку, вона повинна становити від

3 до 5 учнів у кожній групі, оскільки у численних групах важко забезпечити активну роботу всіх учасників.

У середині групи у кожного учня має бути своя роль-функція (наприклад, капітан, хронометражист, дослідник, який перевіряє). Розподіл внутрішньогрупових обов'язків мобілізує учня, оскільки від його дій залежатиме успіх чи провал групи.

У свою чергу групову роботу можна поділити на два типи: єдину та диференційовану. У єдиній груповій роботі всі групи виконують однакове навчальне дослідження у межах однієї теми. Диференційована робота передбачає виконання різних завдань у межах теми [25].

При плануванні такої роботи ми дотримуємося наступних рекомендацій: кожний учень у класі має брати участь у груповій роботі; робота має бути спланована, так що б у ній брав участь весь клас.

Розглянемо учнівське дослідження з географії в 6 класі.

Урок проводився на тему: Атмосфера. Тип уроку: узагальнюючий урок, форма проведення: урок-гра.

Керуючись прийнятою класифікацією зразкових умінь, на даному уроці ми розвиваємо такі дослідницькі вміння:

- розвивати логічне мислення;
- доводити свою думку і правильно вміти представляти результат своєї діяльності.

Учні об'єднуються у 4 підгрупи, у групізначається командир, тайм-менеджер та група обговорення. Загалом у підгрупі від 4 до 6 учнів, кожна команда сідає за свій стіл, вигадує назву та девіз. Командир – радячись зі своєю групою, обирає номер та складність завдання, тайм-менеджер допомагає командиру та стежить за часом, група обговорення – висуває версії правильної відповіді.

Завдання учнів набрати найбільшу кількість балів для підгрупи, правильно відповідаючи на запитання. По завершенню роботи кожна

підгрупа аналізує роботу інших підгруп і виставляє їм попередні оцінки. Вчитель у свою чергу аналізує відповіді підгруп та окремих учнів та виставляє підсумкові оцінки за урок усьому класу.

3.2. Учніське дослідження з географії в 7 класі

Розглянемо учнівське дослідження з географії у 7 класі. Тема уроку-дослідження: Географічне положення та природа Австралії. Тип уроку: вступний, клас заздалегідь не знає теми майбутнього уроку.

Керуючись прийнятою класифікацією умінь, на уроці ми розвиваємо такі дослідницькі вміння:

- вміння організувати та планувати спільний пошук заданого об'єкта;
- вміння висловлювати свої думки та доводити свою точку зору.

Клас ми об'єднуємо у кілька дослідних підгруп: картографи, геоморфологи, геологи, кліматологи, гідрологи.

Кожна підгрупа має свою область вивчення: картографи - визначають географічне положення материка; геоморфологи – досліджують рельєф; геологи – пояснюють будову земної кори; кліматологи – визначають клімат та гідрологи – проектують картину внутрішніх вод.

Підгрупам дозволено використовувати друкований матеріал на тему дослідження, це: тематичні карти атласу та підручник, кожна з підгруп має приготувати усну доповідь та письмовий звіт за своєю тематикою у вигляді схеми. Після обміну інформацією, яку кожна група повідомляє після виконання завдання у класу повинен скластися фактор, який об'єднує всі підгрупи, це одна проблема. Далі учням слід виявити відмінні риси природи невідомого материка.

Щоб обмін інформацією в групах був більш злагодженим, організованим і зрозумілим для всіх - вчитель пропонує обговорити такі питання, які є однаковими для всіх підгруп:

- які завдання потрібно поставити?
- що потрібно знати для роботи?
- які карти використати?
- яку роль у підгрупі виконуватиме кожен учень?

Протягом кількох хвилин учні формулюють навчальні завдання, які потрібно вирішити протягом відведеного часу, розподіляють ролі у підгрупах, вибирають необхідні матеріали до роботи. На допомогу учням, вчитель готує інструктивні картки із завданнями та додатковою літературою.

При вирішенні всіх супутніх питань робота в підгрупах має відбуватися більш плідно: хтось схильний до аналітичної діяльності, хтось діє практично, хтось асистує. Але в результаті вся діяльність учнів має бути спрямована на єдиний результат.

Саме в такий спосіб, навчання відбувається у процесі дослідницької діяльності учнів. У ході досліджень учні, аналізуючи карти, вчаться переводити картографічну інформацію до словесної, відповідаючи на головне питання: Чим відрізняється природа Австралії від інших материків? Приблизна відповідь: малою площею, віддаленістю, давністю земної кори, відсутністю вулканів, сухістю клімату, багатством підземних вод тощо.

Виходячи з вище сказаного, можна зробити висновок, що групова робота дає учням дуже важливий ефект з оволодіння не тільки дослідницькими вміннями, а й підвищує комунікативні вміння, важливість своєї ролі кожного учня в групі. Що безумовно сприяє підвищенню пізнавальної активності учнів.

Виділимо основні труднощі та недоліки у використанні групової форми навчання:

- для групової форми навчання характерна ретельна підготовка як з боку вчителя, так і з боку учнів;
- має бути продумано кілька варіантів розвитку роботи та постійний контроль з боку вчителя. Оскільки пізнавальний інтерес особливо на початку уроку буде мінімальним.

3.3. Учніське дослідження з географії в 8 класі

Розглянемо учнівське дослідження з географії у 8 класі. Як завдання, що застосовуються в індивідуальній формі дослідницької діяльності можуть служити робота з підручником, вирішення завдань, написання повідомлень та доповідей, виступ із презентаціями тощо.

Головною особливістю індивідуальної форми роботи є те, що вона дає можливість кожному учневі отримувати та закріплювати отримані знання через свої особливості, це має мотивувати учня до самоосвіти.

При плануванні такої роботи слід дотримуватись наступних рекомендацій:

- засвоєння та закріплення матеріалу учнем організовується на різних рівнях та у різному обсязі;
- при підготовці уроку, вчитель повинен організувати доступну роботу для кожного учня з можливістю підвищення свого рівня розвитку, тобто учням пропонуються завдання з різним рівнем складності: базовий, високий та підвищений;
- наприкінці уроку більшість учнів мають отримати оцінку за виконану роботу.

Урок з географії у 8 класі. Тема уроку: Рельєф України. Тип уроку: урок формування нових знань.

Керуючись прийнятою класифікацією умінь, на уроці розвиваються такі дослідницькі вміння:

– вміння охоплювати проблему загалом, тобто чим представлено рельєф України у різних частинах країни;

– вміння висувати, перевіряти та оцінювати свою гіпотезу.

Робота учнів на уроці відбувається у такі етапи:

1. мотивація та актуалізація отриманих знань через розмову з учителем, згадування та відтворення необхідних визначень з курсу географії 6 та 7 класу;

2. клас ставить за мету і розглядає завдання свого дослідження;

3. вчитель ставить проблему і намічає стратегію і тактику її вирішення, а саме рішення належить знайти учням самостійно;

4. учням видаються інструктивні картки із завданням, приклад: використовуючи інструктивну картку, статистичний матеріал, географічні карти, літературні джерела - вивчіть особливості рельєфу України, виділіть основні особливості. Результати дослідження подайте у вигляді схеми в інструктивній картці;

5. далі учні висувують гіпотези з урахуванням читання уривків з літературних творів з описом рельєфу країни;

6. перевіряють свої гіпотези, аналізуючи спеціалізовані географічні карти (тектонічна та фізична карти), працюють з картинами у параграфі підручника та статистичним матеріалом;

7. доводять свою гіпотезу перед класом, спираючись на отримані результати дослідження;

8. узагальнюють, роблять висновки за результатами дослідницької роботи;

9. складання схеми в інструктивній картці;

10. підбиття підсумків уроку;

11. записують домашнє завдання на закріплення теми: на контурній карті України, визначити великі форми рельєфу та підписати їх назви.

3.4. Учніське дослідження з географії в 9 класі

Розглянемо учнівське дослідження з географії в 9 класі. Включення до уроку географії проблемного питання, яке потрібно дослідити. Тема уроку: Донецько-Криворізький басейн. Тип уроку: Вивчення нового матеріалу.

Керуючись прийнятою класифікацією умінь, на уроці розвиваються такі дослідницькі вміння:

- пошук оптимального шляху вирішення проблеми, що несподівано виникла;
- встановлення причинно-наслідкового зв'язку між економіко-географічним становищем Донецька і Дніпра та проходженням Катерининської залізниці через місто.

Вчитель розповідає про освоєння Донецько-Криворізького басейну та необхідність будівництва залізниці. Фрагментарно через використання презентації передає всю картину труднощів при будівництві Катерининської залізниці.

Вчитель ставить питання - чому саме через ці області, саме через Донецьк та Дніпро було вирішено прокласти залізницю, чому цього не стали робити в іншій області? Тим самим учні запрошуються до пошуку вирішення навчального питання.

Вчитель за допомогою заздалегідь виданих інструктивних карток пропонує подумати це питання самостійно, і запропонувати варіанти вирішення цього питання.

Учням дається час на обмірковування. У цей час учні аналізують параграф в учні та додаткові джерела інформації з огляду на особливості

залягання корисних копалин, підприємств, що перебувають на всьому протязі залізничної лінії.

Разом обговорюють можливі варіанти, найвдаліші записують на дошці, узагальнюючи матеріал та роблячи висновки.

Таким чином, індивідуальна дослідницька діяльність, навіть у фрагментарному вигляді, дає учням поштовх для розвитку дослідницьких умінь, удосконалення здатності самостійно приймати рішення та орієнтуватися в інформаційному просторі.

Виділимо основні труднощі та недоліки у використанні індивідуальної форми навчання:

1. сприяючи розвитку в учнів більшої самостійності, ця форма обмежує комунікацію між учнями, їхню спільну взаємодію. Цей фактор можна нівелювати, якщо чергувати різноманітні форми роботи на уроці;

2. для організації такої роботи потрібно знати індивідуальні особливості кожного учня, тому така форма роботи буде найбільш складною для молодих фахівців.

Після закінчення групової чи індивідуальної форм роботи має бути проведений аналіз чи самоаналіз навчання. Він не лише відображає всі результати діяльності учня та вчителя, але й надалі дозволяє скоригувати роботу для її вдосконалення, спрямовану на підвищення рівня дослідницьких умінь учнів.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків:

1. Проблема формування дослідницьких умінь у середній школі актуальна, оскільки вона пов'язана із соціальними запитами суспільства: учні мають бути здатні до самостійного добування знань та здійснення різних видів діяльності.

Сучасний навчальний процес, в основі якого знаходиться традиційна організація та методичне забезпечення, вже не може повною мірою формувати метапредметні та дослідницькі вміння учнів середньої школи у дослідницькій діяльності.

Дослідницьке навчання є базовим методом та сприяє розвитку дослідницьких умінь у учнів. Для продуктивної дослідницької діяльності необхідно розробляти завдання дослідницького типу та змісту.

Основним змістом педагогічного проектування є запровадження дослідницьких завдань у логіку навчання географії, виявлення ефективних технологій, форм організації навчальної діяльності та методів навчання.

2. Під час проведеної дослідно-пошукової роботи було виявлено, що розроблені завдання можуть сприяти формуванню дослідницьких умінь на уроках географії у 6-9 класах. Нами було зафіксовано позитивну динаміку розвитку дослідницьких умінь учнів. У результаті: кількість учнів, що залишилися на базовому рівні, зменшилася на 21, 1 %; кількість учнів, що досягли і закріпилися на просунутому рівні, збільшилася на 11, 7 %; а кількість учнів, що освоїли і закріпилися на високому рівні, збільшилася на 13, 5 %.

Досягнення позитивної динаміки у процесі формування дослідницьких умінь у учнів середньої школи можливе на основі реалізації відповідної програми, системи організаційно-педагогічних умов та спеціально спроектованої системи завдань.

3. Основними формами організації дослідницької діяльності є групова та індивідуальна форми, оскільки саме вони повноцінно допомагають розкрити дослідницький потенціал кожного учня.

Групова робота підвищує комунікативні вміння, важливість ролі кожного учня в групі, що сприяє підвищенню пізнавальної активності учнів;

Навчально-дослідницька діяльність, що дає учням поштовх для розвитку пізнавальних, творчих навичок, вдосконалення вміння самостійно приймати рішення та орієнтуватися в інформаційному просторі;

4. Розроблені приклади завдань із формування дослідницьких умінь у дослідницької діяльності відрізняє цілісність (взаємопов'язані структурні компоненти, що мають смислове навантаження), відкритість (зв'язок з освітнім простором та соціальним середовищем).

Дане дослідження має практичну значимість, оскільки може сприяти формуванню дослідницьких умінь у дослідницькій діяльності, проведенню аналізу впливу педагогічних впливів на процес дослідницьких умінь учнів середньої школи.

Отриманими під час дослідження результати дозволяють зробити висновок у тому, що мети досягнуто. Проте слід зазначити, що проведене дослідження може мати подальший розвиток: дослідницька діяльність як забезпечення безперервності і наступності під час переходу школярів із середньої ланки школи до старшої школи чи в середньо спеціальні профільні установи середньої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Башинська Т. Проектувальна діяльність – основа взаємодії вчителя та учнів / Т. Башинська // Початкова школа. – 2018. - №6. – С.58-59.
2. Білоус С. Ю. Як розвинути в учня якості дослідника, або методика дослідницьких ланцюжків / Білоус С. Ю. – Х. : «Основа», 2019. – 160 с
3. Борисенко К. Б. Методологічна складова формування інтегральної компетентності майбутнього вчителя географії. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (66). Issue: 16. P. 12-17.
4. Варакута О. М. Методика навчання географії (курс лекцій): Навчальний посібник. Переробл. і доповн. / Варакута О. М. – Тернопіль: Тайп, 2017. – 170 с.
5. Географія. 6-11 класи: Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2015/2016 навчальному році з коментарем відповідних фахівців. – Харків: Ранок, 2015. – 96 с.
6. Головань М. С. Сутність та зміст поняття “дослідницька компетентність” / М. С. Головань, В. В. Яценко // Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: збірник наукових праць. Випуск VII. – Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2012. – с. 55-62.
7. Жемеров О. О. Сучасні технології навчання географії України : Метод. посіб. для студ.-географів ВНЗ / О. О. Жемеров, В. М. Блазун. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. – 32 с.
8. Ієвлева , Ю. В., Борисенко К. Б. Залежність якості проведення уроків географії від рівня підготовки вчителя . Пріоритетні напрямки та вектори розвитку світової науки: матеріали II Міжнародної студентської наукової конференції (Т.3), м. Дрогобич, 19 листопада, 2021 р. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 77-79
9. Ієвлева Ю. В. Використання креативних методів викладання географії: урок за кейс технологією. Географічні дослідження: історія, сьогодення, перспективи: зб. наук. праць (за матеріалами щорічної

міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів, присвяченої пам'яті професора Г. П. Дубинського. Харків, 8 квітня 2021 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. Вип. 14. С. 91-95.

10. Кобернік С.Г, Коваленко Р.Р. Скуратович О.Я. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: посіб. для вчителя. - К.: Навчальна книга, 2020. - 319 с.

11. Лунячек В. Е., Борисенко К. Б. Компетентнісна модель майбутнього вчителя географії як інструмент професійної підготовки в класичному університеті. Нова педагогічна думка. 2018. №3 (95). С. 99-110.

12. Мартинюк Н. А. Досліди і спостереження – невід'ємна складова навчально-виховного процесу / Н. А. Мартинюк // Рідна школа. – 2018. - №7-8. – С. 75.

13. Мезенцева Л.П. Учебные задания как средство организации поисковой деятельности учащихся в условиях самостоятельной работы по географии / Л.П. Мезенцева // Педагогическое образование в России. – 2012. – № 3. – С. 1–7.

14. Мешкова А.В. Дослідницька діяльність молодших школярів та основа формування дослідницьких умінь/ А.В. Мешкова // Початкова освіта : історія, проблеми, перспективи. – Ніжин: НДУ ім..М.Гоголя, 2018. – С.157-159.

15. Мироненко Л. Формування навичок дослідницької діяльності учнів / Л. Мироненко // Майстерня вчителя: Додаток до газети: «Джерело». – 2013. – №1. – С.2-3.

16. Мітокару Л.В. Формування дослідницьких умінь учнів школи І ступеня: навч.-метод. посіб. [Електронний ресурс] / Л.В. Мітокару, І.В. Решетова. – Режим доступу: <http://s2.docme.ru/store/data/000141763>.

17. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Географія. 6–9 класи. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2015. – 45 с.

18. Назаренко Т. Г. Теоретичні основи теорії навчання / Т. Г. Назаренко // Географія та економіка в сучасній школі. – 2017. – №2. – С. 31– 33.

19. Олійник І.В. Психолого-педагогічні детермінанти формування дослідницьких здібностей. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2019. № 2 (18).
20. Особливості організації дослідницької діяльності учнів у сучасному закладі освіти : Матеріали обласної науково-практичної Інтернетконференції. КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради». Черкаси, 2018. 103 с.
21. Падун Н. О. Навчально-дослідницька діяльність як засіб формування дослідницьких умінь учнів / Н. О. Падун / Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя // Психолого-педагогічні науки. – 2021. - № 1. – С. 90-93.
22. Пироженко Д.П., Машкіна В.В. Дослідження як практична складова шкільної географії. Збірник наукових праць. Випуск 25. Харків, 2017. С. 40–45.
23. Пластюк А. Організація дослідницької діяльності учнів / А. Пластюк // Біологія. Шкільний світ. – 2019. - № 4. – С.46-51.
24. Пометун О. І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О. І. Пометун. – К., 2019. – 144 с.
25. Разганова, Н.А. Дослідницький метод навчання і його застосування в початковій школі. Аспірантський Вісник. №6, 2017. С. 116-123.
26. Савенков А.І. Зміст і організація дослідного навчання школярів / А.І. Савенков. – М.: «Вересень» – 2018. – С. 204.
27. Савченко О. Я. Навчальне середовище як чинник стимулювання дослідницької діяльності молодших школярів / О. Я. Савченко // Наукові записки Малої академії наук України. – 2019. - №. 1. – С. 41-49.
28. Семенова Н.А. Дослідницька діяльність учнів. / Н.А. Семенова // Початкова школа. – 2018. – № 2. – С.21-26.
29. Смолкіна Є.В. Дослідницька діяльність учнів як засіб реалізації особистості в загальноосвітньому просторі / Є.В. Смолкіна // Початкова школа. – 2017. – № 2. – С.28-31.

30. Солдатенко М. М. Методика і техніка професійного самовдосконалення вчителя: методичні рекомендації. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 55 с.
31. Топузов О.М., Самойленко В.М., Булава Л.М., Вішнікіна Л.П. Методика навчання географії: навчальна програма. -К.: ПТЗО, 2019. - 36 с.
32. Топузов О.М., Самойленко В.М., Вішнікіна Л.П. Загальна методика на вчання географії: підручник. - К.: Картографія, 2021. - 512 с.
33. Шоробура І. М. Підготовка сучасного педагога до реалізації змісту шкільної географічної освіти засобами інноваційних технологій / І. М. Шоробура // Педагогічний альманах. – 2019. – Випуск 24. – С.83–91.